

УДК 387(1-87):001.895

DOI: 10.30857/2413-0117.2019.2.10

Галина П. Плисенко, Віктор О. Назаркевич

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ, Україна
ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ ЗАРУБІЖНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено питання щодо інноваційних тенденцій сучасної вищої освіти, проаналізовано та узагальнено її ключові тренди, які є актуальними та набирають популярності в більшості країн світу. Тим самим, авторами реалізовано мету дослідження, що полягає в аналізі основних тенденцій та інновацій зарубіжної вищої освіти, а також можливостей їх реального застосування у вітчизняних закладах вищої освіти. У дослідженні використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: наукове узагальнення та систематизація – для визначення характеристик інноваційних міжнародних тенденцій вищої освіти; порівняльний аналіз – для співставлення деяких аспектів вітчизняної та зарубіжної вищої освіти; системний аналіз – для виявлення чинників розвитку інновацій у вищій освіті; логічний синтез – для пояснення результатів дослідження. Аналіз сучасних глобальних тенденцій освіти надав підстави виокремити такі основні інноваційні тренди, як: інтеграція системного мислення, що включає в себе узгодження оцінок і дипломів на різних рівнях освіти для запобігання дублювання та покращення своєчасного засвоєння освітніх програм; створення та вдосконалення програм фінансової допомоги та моделей фінансування, що стимулюють досягнення фактичних результатів тощо; конкуренція людини та штучного інтелекту; створення і формування економічно та соціокультурно стійких громад; поєднання традиційного та нетрадиційного навчання, передусім це проявляється в застосуванні та забезпеченні гнучких можливостей для працюючих осіб, які бажать здобути другу вищу освіту або пройти перекваліфікацію; визначення та оцінка компетентностей, а також відповідність освітніх програм потребам сучасного ринку праці. Встановлено, що ігнорування зазначених вище тенденцій, застарілість стандартів вищої освіти призводять до того, що вітчизняні заклади вищої освіти не встигають за технологічним прогресом, інноваціями та все більшим зростаючим попитом у релевантних фахівцях на ринку праці. Освітня система, не приділяючи достатньої уваги реаліям практичного професійного життя, на думку авторів, призводить до девальвації дипломів випускників закладів вищої освіти, а відтак і до дисбалансу на ринку праці, що характеризується досить значним рівнем безробіття серед осіб з вищою освітою.

Ключові слова: вища освіта; інновації; заклади вищої освіти; компетентності; системне мислення; штучний інтелект.

Галина П. Плысенко, Виктор О. Назаркевич

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ, Україна
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ СОВРЕМЕННОГО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

В статье освещены вопросы инновационных тенденций современного высшего образования, проанализированы и обобщены его ключевые тренды, которые актуальны и набирают популярность в большинстве стран мира. Тем самым, авторами реализовано цель исследования, которая заключается в анализе основных тенденций и инноваций зарубежного высшего образования, а также возможностей их реального применения в отечественных учреждениях высшего образования. В исследовании использовались общенаучные и специальные методы: научное обобщение и систематизация – для определения характеристик международных инновационных тенденций высшего образования; сравнительный анализ – для сопоставления некоторых аспектов

отечественного и зарубежного высшего образования; системный анализ – для выявления факторов развития инноваций в высшем образовании; логический синтез – для объяснения результатов исследования. Анализ современных глобальных тенденций образования позволил выделить такие основные инновационные тренды, как: интеграция системного мышления, включающая в себя согласование оценок и дипломов на различных уровнях образования для предотвращения дублирования и улучшения своевременного усвоения учебных программ; создание и совершенствование программ финансовой помощи и моделей финансирования, стимулирующих достижение фактических результатов и другие; конкуренция человека и искусственного интеллекта; создание и формирование экономически и социокультурно устойчивых общин; сочетание традиционного и нетрадиционного обучения, прежде всего это проявляется в применении и обеспечении гибких возможностей для работающих лиц, желающих получить второе высшее образование или пройти переквалификацию; определение и оценка компетентностей, а также соответствие учебных программ потребностям современного рынка труда. Установлено, что игнорирование вышеперечисленных тенденций, устарелость стандартов высшего образования приводят к тому, что отечественные высшие учебные заведения не успевают за технологическим прогрессом, инновациями и все более растущим спросом в релевантных специалистах на рынке труда. Образовательная система, не уделяя достаточного внимания реалиям практической профессиональной жизни, по мнению авторов, приводит к девальвации дипломов выпускников высших учебных заведений, а затем и к дисбалансу на рынке труда, характеризуется довольно значительным уровнем безработицы среди лиц с высшим образованием.

Ключевые слова: высшее образование; инновации; учреждения высшего образования; компетентности; системное мышление; искусственный интеллект.

Galina P. Plysenko, Victor O. Nazarkevich

Ukrainian State Employment Service Training Institute, Kyiv, Ukraine

INNOVATIVE TRENDS IN MODERN HIGHER EDUCATION

The article offers a review of innovative concepts in modern higher education along with providing the in-depth analysis and evidence summary of its key trends that are currently relevant and are gaining popularity in most world countries. Thus, the authors attempt to attain the research objective which is to explore the major global trends and innovations in the area of higher education as well as the opportunities for their application in domestic institutions of higher education. The study used general scientific and special research methods: scientific generalization and systematization – to reveal the characteristics of innovative international trends in higher education; comparative analysis – for mapping certain aspects of the national and world-class higher education; system analysis – to identify the factors driving innovation development in higher education; the logical synthesis – to explain the results of the study. The survey of modern global education trends has enabled to shape the following major innovation tendencies, such as: integration of systems thinking entailing the harmonization of assessment and grading systems and diplomas at different education levels to prevent duplication and improve timely accomplishment of training programs; creating the new and enhancing the current financial aid schemes and funding models that promote actual effective performance, etc.; human vs. artificial intelligence competition; building sustainable communities (from both, socio-cultural and economic perspectives); maintaining a combination of traditional and non-traditional learning which is primarily manifested through offering wider flexible opportunities for adults wishing to get tertiary education or undergo further retraining; identification and assessment of competences as well as ensuring training programs compliance with the needs of the contemporary labour market. It is

argued that a failure to respond to the above challenges, the outdated higher education standards that are not keeping pace with technological progress, innovations and growing demand for relevant specialists in the labour market make many of the domestic education institutions lag behind. The education system also fails to pay due attention to modern realia of professional domain and applied issues of professional training which triggers devaluation of University degrees and hence leads to the imbalance in the labour market, characterized at present by a significant unemployment rate among persons with higher education.

***Keywords:** higher education; innovations; institutions of higher education; competences; system thinking; artificial intelligence.*

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття стандарти навчальних програм змінилися, і відображають те, що сьогодні повинні знати та уміти майбутні фахівців, приступаючи до виконання своїх функціональних (професійних) обов'язків у все більш складному і технологічному суспільстві. Не в останню чергу перехід до освітніх стандартів нового типу спонукала і зміна характеру ринку праці. Більше того, вища освіта з елітарної стає все більш масовою. Оскільки технологічні досягнення та ринок праці стають більш конкурентоспроможними, то, поняття отримання якісної освіти, швидко змінюється. На це вказують у тому числі суспільно-політичні та науково-технічні тенденції, які мають місце в індустріально розвинутих країнах світу, а саме: подвоєння через кожні 7–10 років обсягу науково-технічної інформації; ріст числа наукоємних виробництв, які потребують не менше 50 відсотків фахівців з вищою освітою; моральне старіння виробничих потужностей і потреб їх заміни через кожні 7–10 років; необхідність проведення наукових досліджень, як правило, на стику різних наук; підвищення рівня доходів громадян, що призводить до зростання попиту на освітні послуги тощо. Відтак стає доцільним дослідження основних інноваційних тенденцій, які притаманні сучасній вищій освіті при підготовці майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і невирішена частина проблеми. Дослідженням розвитку вищої освіти в світі та Україні присвячена велика кількість наукових праць. Так, О. Гулевич [4] розглядала нові парадигми вищої освіти в контексті вимог ринку праці. Л. Овсянкін [7] досліджувала розвиток сучасної освіти у контексті євроінтеграції. Д. Кучеренко [8], О. Мартинюк [8] досліджували стратегії розвитку освітніх систем країн світу, де проаналізовані форми та зміст інновацій в системі вищої освіти, визначені складові ефективної стратегії розвитку національної освітньої системи тощо. Тенденції розвитку європейської вищої освіти на початку ХХІ століття розглядала Г. Товканець [9], зосереджуючи увагу на пріоритетах, які спрямовують вищу освіту на удосконалення організаційної структури та забезпечення якості наукової й професійної підготовки.

За наявності значної кількості наукових робіт із питань інновацій у вищій освіті багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження питання інноваційних трендів вищої освіти за останні роки у світі.

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій та інновацій вищої освіти в світі, а також їх реальне застосування у вітчизняних закладах вищої освіти.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Найпершою тенденцією є інтеграція системного мислення. Концепція системного мислення є складовою частиною навчального плану в багатьох школах лідерства та бізнесу, а тому вона все частіше починає впроваджуватися і в сфері вищої освіти. Інтегрований підхід вступає в дію, коли викладачі усвідомлюють його позитивну роль в орієнтації безпосередньо на студента, а відтак й на розвиток системи знань (освіти) на всіх рівнях. Це включає в себе: узгодження оцінок і дипломів на різних рівнях освіти для запобігання дублювання та покращення своєчасного

засвоєння навчальних програм; створення та вдосконалення програм фінансової допомоги та моделей фінансування, що стимулюють досягнення фактичних результатів – стипендії студентам та додаткове фінансування установ, необхідних для виконання запланованого; чітке визначення кар'єрних вершин і шляхів їх подолання студентами; забезпечення роботодавців випускниками із необхідними знаннями та навичками, які актуальні для досягнення успіху на сучасному робочому місці. Це лише деякі із чинників, які починають усе частіше застосовуватися у сфері вищої освіти та суспільстві в цілому.

Другою тенденцією стає все більша конкуренція людини та штучного інтелекту. Нині відбувається реальний перехід суспільства до Четвертої промислової революції, особливої щодо масштабів і впливу системи. Швидкість нинішніх проривів не має історичного прецеденту. У порівнянні з попередніми промисловими революціями Четверта еволюціонує швидше в геометричній прогресії, ніж у лінійній. Більш того, це руйнує практично всі галузі в кожній країні. І широта і глибина цих змін віщують трансформацію цілих систем виробництва та управління. Окрім того, вона характеризується поєднанням технологій, які стирають межі між фізичною, цифровою та біологічною сферами [5].

Відтак чимало експертів стверджують про те, що на даний час характерним є: впровадження нових технологій з величезною швидкістю і значною конкуренцією; вплив на всю структуру світової економіки, і кардинальні зміни в усіх галузях, які відзначені появою нових бізнес-моделей, а також докорінним перетворенням систем виробництва, споживання, транспортування і постачання; деталізація управлінських рішень, делегування деяких із них кіберфізичним системам. Що стосується соціальної сфери, то зміна парадигм відбувається в тому, як ми працюємо і спілкуємося, самовиражаємося і отримуємо інформацію. Аналогічна трансформація відбувається на рівнях уряду і державних установ, а також, поряд з іншими системами, в освіті, охороні здоров'я і транспорті. У цілому ідея полягає в тому, щоб автоматизація була настільки повною, наскільки це взагалі можливо: всюди, де машина може ефективно працювати без втручання людей, рано чи пізно повинно відбутися заміщення людини машиною. Співробітникам при цьому відводиться роль контролерів, які можуть приєднатися в екстрених ситуаціях.

Заклади вищої освіти мають подумати над тим, як підготувати сьогоднішнє покоління для майбутніх реалій. Державний і приватний сектори повинні тісно співпрацювати для забезпечення зворотного зв'язку, необхідного для формування відповідних навичок до потреб ринку праці. Педагогам варто переглянути освітні стандарти, а відтак те, чому, коли і як, навчати людей та використовувати для цього новітні технології. Передбачається, що цифрові навчальні платформи стануть більш затребуваними на всіх рівнях освіти та науки, не тільки при підготовці високопрофесійних фахівців для різних галузей суспільного виробництва, а й у процесі практичної реалізації наукових розробок, пришвидшенні їх застосування.

Світовий досвід щодо розвитку науки та вищої освіти вказує на третю тенденцію – створення та формування економічно та соціокультурно стійких громад. До прикладу, гарвардський професор та економіст Едуард Глайзер вказує на пряме співвідношення між процвітаючими містами і вищою освітою. Його дослідження доводять, що при збільшенні частки населення з вищою освітою на 10% валове виробництво на душу населення зростає на 22% [3]. Враховуючи дану статистику, Фонд Lumina започаткував ініціативу щодо створення необхідних фінансових та структурних умов для формування стійких американських громад, яка об'єднує у своїх рядах освітніх і громадських лідерів багатьох міст Америки. Процес децентралізації, який сьогодні триває в Україні, як ніколи доречний для запровадження вищезазначеної ініціативи, якщо і не по усій країні, то принаймні у Києві, Харкові, Одесі, Львові, Дніпрі та деяких інших науково-промислових та фінансово-спроможних центрах.

Успішність економіки у сучасній глобальній економіці залежить від її здатності постійно виробляти інновації – у виробництві, сфері послуг, освіті, управлінні, маркетингу і т.д. Уряд країни (або регіону чи міста), яка вирішила стати лідером у своєму регіоні або на світових ринках у певному сегменті, перш за все вкладає кошти у розвиток освіти, досліджень та прикладних розробок для підвищення додаткової вартості продукції та послуг, а також в інфраструктуру для підвищення рівня «доступності» території для інвесторів, компаній та висококваліфікованих спеціалістів [9].

Четвертою тенденцією можна вважати поєднання традиційного та нетрадиційного навчання. Передусім це проявляється у започаткуванні та забезпеченні гнучких можливостей для працюючих осіб, які бажають здобути другу вищу освіту або пройти перекваліфікацію. Типовими інструментами забезпечення нетрадиційного навчання є: онлайн-програми та онлайн навчання, дистанційне навчання [2]. Це допомагає зробити освіту доступнішою для значно більшої кількості громадян, зокрема із віддалених від наукових центрів регіонів, а в деяких випадках вона стане більш дешевою. Онлайн-освіти може позитивно впливати на розширення участі у даному процесі окремих громад, які отримують змогу навчати своїх спеціалістів із найбільш затребуваних для свого регіону посад, у тому числі й за межами країни.

І насамкінець, наступна тенденція полягає у визначенні та оцінці компетентностей, а також відповідності навчальних програм потребам сучасного ринку праці. Для вирішення проблем вищої освіти необхідно забезпечити та постійно сприяти інноваціям і конкуренції в даній сфері. Адже отримання вищої освіти у закладах вищої освіти будь-якої форми власності сьогодні вже не значною проблемою. Відтак, ідеальним варіантом для підвищення популярності вищої освіти було б забезпечення якісних навчальних програм за доступними цінами. Основна ідея даної тенденції полягає в навчанні на основі компетентності, оволодіння студентами знаннями, навичками і здібностями на рівні сучасних вимог, які вони використовуватимуть на майбутніх робочих місцях відповідно до запитів роботодавців.

Серед європейських освітян і роботодавців все популярнішим стає термін «employability» – «придатність до працевлаштування», який характеризує сукупність знань, умінь, навичок, володіння підходами до вирішення практичних ситуацій, а також здатність і бажання до неперервного навчання та професійного розвитку. Придатність до працевлаштування включає загальні компетенції, які не залежать від обраної професії, а саме: рівень самоорганізації, вміння виконувати конкретні завдання, здатність до роботи в групі, навички комунікації, грамотність, знання інформаційних технологій тощо. Серед проблем вищої освіти респонденти вказують на недостатню підготовку до виходу на ринок праці [4].

Окрім того, результати опитувань, проведених серед європейських роботодавців, показали, що шанси отримати робоче місце на ринку праці залежать і від цілого ряду інших чинників, зокрема [4]: 1) навичок, що характеризують придатність до працевлаштування; 2) позитивного ставлення до роботи (мотивації); 3) відповідного практичного досвіду; 4) напряду здобутої освіти та кваліфікації; 5) рівня успішності у вищому навчальному закладі; 6) престижності закладу вищої освіти.

Отримані результати ілюструють часті випадки, коли «трієчник» закладу вищої освіти робить успішну професійну кар'єру. Схожі опитування були проведені в рамках європейського проекту HEGESCO серед випускників європейських університетів. За результатами цих опитувань можна виявити чинники, що підвищують шанси працевлаштування, а саме: 1) досвід та наявність контактів з професійним середовищем; 2) інтелектуальний капітал; 3) успішність у навчанні; 4) рівень культурного розвитку; 5) наявність вищої освіти; 6) досвід професійної праці та інші.

На спільну думку роботодавців і випускників, необхідною є співпраця між основними учасниками навчального процесу: академічною спільнотою закладів вищої освіти, роботодавцями, випускниками та студентами.

З кожним роком все популярнішою стає програма навчання студентів, що базується на компетентностях СВЕ (комп'ютерних екзаменах) [1]. При цьому дані та оцінки кожного студента знаходяться у відповідному центрі освіти, відвідуючи які, кожен бажаючий може самостійно встановлювати та регулювати власний темп навчання і тим самим прискорювати його закінчення. Багато навчальних платформ, таких як MyPath університету Брандмана, використовують такі методи, як адаптивне навчання, гейміфікація за допомогою моделювання в реальному світі і навчання за вимогою. Деякі школи, такі як Університет Західного Губернатора та Південний Нью-Гемпширський університет, вже запровадили програми СВЕ, а інші вже наближаються до її впровадження [2]. Ініціатива набиратиме подальших обертів і в кінцевому рахунку трансформується у закладах вищої освіти.

Висновки та пропозиції. Ігнорування вище перелічених тенденцій, застарілість стандартів вищої освіти, призводить до того, що вітчизняні заклади вищої освіти не встигають за технологічним прогресом, інноваціями та все більш зростаючим попитом у релевантних фахівцях на ринку праці. Освітня система, не приділяючи достатньої уваги реаліям практичного професійного життя, й надалі продовжує віддавати перевагу лекціям та іспитам. Якщо підготовка сучасних високоосвічених фахівців для різних галузей економіки базуватиметься на застарілих методах і анахронічних освітянських моделях, то народногосподарський комплекс, вітчизняні бізнес-структури, сфера послуг ще протягом тривалого часу не зможуть розраховувати на випускників як на майбутніх успішних та ефективних працівників. Необхідно чітко усвідомите те, що в умовах глобалізації інноваційний тип розвитку та конкурентоспроможність економіки можливо підтримувати лише за наявності якісної системи освіти та високої якості людського капіталу. На жаль, у 2018 році Україна займала лише вісімдесят третє місце (із 140 економік світу) в Рейтингу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) – комплексного економічного дослідження, що розраховується за методикою Всесвітнього економічного форуму [10].

Відтак, інноваційні тенденції вищої освіти, які притаманні більшості високорозвинених країн світу можуть бути реалізовані в Україні завдяки реалізації низки напрямів реформування вищої освіти, серед яких варто виділити наступні: глибоке усвідомлення того факту, що кожний освітній рівень є органічною частиною системи безперервної освіти, що вирішує проблеми наступності різних її ступенів; забезпечення технологізації навчання; перехід від інформативних до активних методів і форм навчання із обов'язковим включенням у діяльність тих, хто навчається, елементів проблемності, наукового пошуку, різноманітних форм самостійної роботи – перехід від відтворення до розуміння та мислення; спрямовані засоби організації навчального процесу на інтенсифікацію засвоєння знань, умінь та практичних навичок; перенесення акценту з навчальної діяльності викладача на пізнавальну діяльність того, хто навчається. Провідними принципами розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції є: демократизації і варіантності вищої освіти; універсальності вищої освіти; відповідності вищої освіти світовим стандартам; добровільності та діалогічності тощо [7]. Стабільне функціонування держави, її безпека, незалежність і добробут нації залежать від того, наскільки якісно вища освіта виконує свої функції [8].

При підготовці фахівців із вищою освітою необхідно забезпечити розумне поєднання знаннево-орієнтованого та діяльнісного підходу, із все більшим акцентом на останній, який полягає у формування здатності до активної діяльності, творчої професійної праці. Більше

того, на наше глибоке переконання, студенти мають бути залучені до інтегративної діяльності, що містить пізнавальний, ціннісно-орієнтований, комунікативний, перетворюючий, естетичний компоненти.

References

Література

1. American Association of State Colleges and Universities. Retrieved from: <http://www.aascu.org>.
1. American Association of State Colleges and Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aascu.org>.
2. Racen, L. (2016). 5 Innovative Higher Education Trends. Lindsay Racen – director, marketing; adjunct faculty, school of business and professional studies Brandman’s University. Retrieved from: <http://www.brandman.edu/news-and-events/blog/5-innovative-higher-education-trends>.
2. Racen L. 5 Innovative Higher Education Trends / Lindsay Racen, director, marketing; adjunct faculty, school of business and professional studies Brandman’s University. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.brandman.edu/news-and-events/blog/5-innovative-higher-education-trends>.
3. Glaeser, E.L. (2012). Triumph of the City: How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier. Penguin Books; Reprint edition (January 31, 2012). 352 p.
3. Glaeser E. L. Triumph of the City: How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier / Edward L. Glaeser. – Reprint edition. – Penguin Books; January 31, 2012. – 352 p.
4. Hulevych, O.Yu. (2017). Nova paradyhma vyshchoi ekonomichnoi osvity v konteksti vymoh rynku pratsi [The New Paradigm of Higher Economic Education in the Context of the Labor Market Requirements]. Rozvytok systemy obliku, analizu ta audytu v Ukraini: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia: zbirnyk tez dopovidei uchasykiv KhV Vseukrainskoi naukovoï konferentsii [Development of the Accounting, Analysis and Auditing System in Ukraine: Theory, Methodology, Organization: a collection of abstracts of the participants of the XV All-Ukrainian Scientific Conference]. Kyiv. P. 283–285 [in Ukrainian].
4. Гулевич О. Ю. Нова парадигма вищої економічної освіти в контексті вимог ринку праці / О. Ю. Гулевич // Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: теорія, методологія, організація: збірник тез доповідей учасників XV Всеукраїнської наукової конференції. – К.: ДП Інформ.-аналіт. агентство, 2017. – С. 283–285.
5. Shvab, K. (2016). Chetvertaia promyshlennaia revoliutciia [Fourth industrial revolution]. Retrieved from: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond> [in Russian].
5. Шваб К. Четвертая промышленная революция [Електронний ресурс] / Клаус Шваб. – Режим доступу: <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond>.
6. Natsionalna stratehiia rozvytku osvity v Ukraini na period do 2021 roku [National Strategy for the Development of Education in Ukraine for the period up to 2021, approved by Decree of the President of Ukraine dated June 25, 2013 № 344/2013]. Official online representation of the President of Ukraine. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, схвалена Указом Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>.
7. Ovsiankina, L.A. (2011). Perspektyvy rozvytku suchasnoi osvity u konteksti yevrointehratsii [Prospects for the development of modern education in the context
7. Овсянкіна Л. А. Перспективи розвитку сучасної освіти у контексті євроінтеграції / Л. А. Овсянкіна // Вища

- of European integration]. Vyshcha osvita Ukrainy. Tematychnyi vypusk: Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru [Higher Education of Ukraine. Thematic issue: Higher education of Ukraine in the context of integration into the European educational space], Annex 2 to No. 3, Vol. I (26), P. 382. [in Ukrainian].
8. Kucherenko, D.H., Martyniuk, O.V. (2011). Stratehii rozvytku osvitnikh system krain svitu: monohrafiia [Strategies for the development of educational systems of countries of the world: a monograph]. Kyiv: IPK DSZU. 312 p. [in Ukrainian].
9. Tovkanets, H.V. (2015). Tendentsii rozvytku yevropeiskoi vyshchoi osvity na pochatku KhKhI stolittia [Trends in the Development of European Higher Education at the Beginning of the XXI Century]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu, Seria: Pedagogika ta psykholohiia [Scientific Bulletin of the Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology], Vol. 1 (1), P. 28–33. [in Ukrainian].
10. Ukrinform. Ukraina posila 83 mistse v reitynhu hlobalnoi konkurentospromozhnosti [Ukraine ranked 83th in the global competitiveness rating]. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2560360-ukraina-posila-83-misce-v-rejtingu-globalnoi-konkurentospromozhnosti.html> [in Ukrainian].
- освіта України. – 2011. – Тем. випуск: Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. – Дод. 2 до № 3, Т. I (26). – С. 382.
8. Кучеренко Д. Г. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу: монографія / Д. Г. Кучеренко, О. В. Мартинюк – К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 312 с.
9. Товканець Г. В. Тенденції розвитку європейської вищої освіти на початку ХХІ століття / Г. В. Товканець // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія. – 2015. – Вип. 1 (1). – С. 28–33.
10. Укрінформ. Україна посіла 83 місце в рейтингу глобальної конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2560360-ukraina-posila-83-misce-v-rejtingu-globalnoi-konkurentospromozhnosti.html>.